

بررسی و تحلیل نقش کمیته تبلیغات و روابط عمومی در نگهداری اسرای عراقی در دوران دفاع مقدّس

غلامرضا علاماتی^۱، امین محمدی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۰۵

چکیده

رژیم بعثی عراق هم‌زمان با حملات نظامی گسترده به خاک ایران، جنگ تبلیغاتی گسترده‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران به راه انداخت. هدف از این جنگ تبلیغاتی، تخریب وجهه جمهوری اسلامی ایران در جهان، همراه کردن افکار عمومی با خود و توجیه رفتارهای غیرانسانی و وحشیانه‌ای بود که در سراسر دوران دفاع مقدّس علیه مردم ایران در پیش گرفت. یکی از ابعاد مهم تبلیغاتی که رژیم بعث عراق تمرکز زیادی بر آن گذاشته بود، تبلیغات همه‌جانبه علیه اسیرداری جمهوری اسلامی ایران بود؛ به‌ویژه زمانی که نیروهای متجاوز بعثی در نبرد رودر رو در جبهه‌ها شکست می‌خوردند یا رزمندگان ایران با عملیات‌های پی‌درپی ضربات مهلکی بر آنها وارد می‌کردند، و نیز زمانی که اخباری مبنی بر پناهندگی نیروهای عراقی در جبهه‌ها و اسرای عراقی در ایران انتشار می‌یافت، فعالیت‌های تبلیغاتی رژیم بعث عراق علیه اسیرداری جمهوری اسلامی ایران دوچندان می‌شد. در سراسر تاریخ هشت‌ساله دفاع مقدّس، رژیم بعث عراق با هم‌پیمانان خود، با استفاده از دستگاه پرنفوذ تبلیغاتی‌شان به‌صورت مداوم ایران را به دروغ، متهم به کشتار و شکنجه اسرای عراقی می‌کردند. واکنش جمهوری اسلامی ایران نسبت به تبلیغات سوء رژیم بعثی عراق، تشکیل کمیته تبلیغات و روابط عمومی به‌عنوان زیرمجموعه کمیسیون اداره اسرای عراقی بود که هدفش مقابله با تبلیغات دشمن درباره اسیرداری ایران و انعکاس رفتار انسان‌دوستانه ایرانیان با اسرای عراقی بود. در پژوهش پیش‌رو تلاش داریم با روش توصیفی - تحلیلی و بر اساس اسناد و مدارک آرشیوی، ضمن بررسی ضرورت تشکیل کمیته تبلیغات و روابط عمومی در دوران دفاع مقدّس، به بررسی عملکرد و تأثیرگذاری این کمیته در مواجهه با تبلیغات گسترده رژیم بعثی عراق علیه اسیرداری جمهوری اسلامی ایران بپردازیم. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با تبلیغات هدفمند و غیرواقعی رژیم بعثی عراق علیه اسیرداری ایران، کمیته تبلیغات و روابط عمومی را تشکیل داد که وظیفه اصلی آن انعکاس رفتار واقعی با اسرای عراقی بود.

واژگان اصلی: دفاع مقدّس، تبلیغات، کمیته تبلیغات و روابط عمومی، اسرای عراقی، رژیم بعث عراق.

^۱. استادیار دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران

^۲. دکتری تاریخ ایران بعد از اسلام پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

در جنگ تحمیلی ناجوانمردانه‌ای که رژیم بعث عراق در شهریورماه ۱۳۵۹ علیه ایران به راه انداخت، تبلیغات، عنصری بسیار تأثیرگذار بود. این رژیم با استفاده از تبلیغات تلاش بسیاری در آماده‌سازی مردم و نیروهای خودی برای توجیه جنگ متجاوزانه خود انجام داد و هم‌زمان، برای همراه کردن افکار عمومی جامعه جهانی و کسب حمایت دولت‌های دوست و دولت‌های بی طرف با اهداف خود و نیز در هم شکستن مقاومت مردم ایران و تخریب روحیه نیروهای رزمنده ایرانی دست به تبلیغات گسترده‌ای زد و از همه امکانات خود و امکانات تبلیغاتی کشورهای حامی‌اش بهره برد.

یکی از ابعاد مهم تبلیغاتی که رژیم بعث عراق تمرکز زیادی بر آن گذاشته بود و به تأثیر آن نیز به‌خوبی واقف بود، تبلیغات علیه اسیرداری جمهوری اسلامی ایران بود. به‌ویژه زمانی که نیروهای متجاوز عراق در جنگ رودررو در جبهه‌ها با شکست مواجه می‌شدند و رزمندگان ایران با عملیات‌های پی‌درپی ضربات مهلکی به این کشور متجاوز وارد می‌کردند، و نیز زمانی که اخباری مبنی بر پناهندگی اسرای عراقی در ایران انتشار می‌یافت، فعالیت‌های تبلیغاتی رژیم بعث عراق و هم‌پیمانانش علیه جمهوری اسلامی ایران دوچندان می‌شد. در سراسر تاریخ هشت‌ساله دفاع مقدس، رژیم بعث عراق با هم‌پیمانان غربی و عرب خود، با استفاده از دستگاه گسترده و پرنفوذ تبلیغاتی‌شان به‌صورت مداوم جمهوری اسلامی ایران را متهم به کشتار و شکنجه اسرای عراقی کردند.

واکنش جمهوری اسلامی ایران به این تبلیغات مسموم، تشکیل کمیته‌ای به نام «کمیته تبلیغات و روابط عمومی» به‌عنوان زیرمجموعه کمیسیون اداره اسرای عراقی بود. این کمیته وظیفه داشت ضمن مقابله با تبلیغات رژیم بعثی عراق و حامیانش، واقعیت رفتار جمهوری اسلامی ایران با اسرای عراقی را بازتاب دهد.

تاکنون هیچ پژوهشی به‌صورت مستقل به بررسی عملکرد «کمیته تبلیغات و روابط عمومی» نپرداخته و اطلاعات اندک ما مربوط به آثاری است که در خلال پژوهش خود اشاره‌های کوتاه و پراکنده به وظایف این کمیته داشته‌اند. از جمله این آثار می‌توان به کتاب «تاریخ شفاهی اسیرداری: مهمانان ناخوانده» اشاره کرد. این اثر مجموعه‌ای است از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی با بیست نفر از مسئولان کمیسیون اداره اسرای عراقی که از سوی بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس انتشار یافته است.

چگونگی تشکیل کمیسیون اداره اسرای عراقی، رفتار با اسرای عراقی و عملکرد کمیته‌های مختلف کمیسیون اداره اسرای عراقی از مهم‌ترین مباحثی است که در قالب خاطرات مسئولان به آنها پرداخته شده است. همچنین کتاب «سیرداری خودی و دشمن در جنگ تحمیلی» اثر احمد نوروزی فرسنگی که در آن به موضوع تشکیل کمیسیون اداره اسرای عراقی و وظایف برخی کمیته‌های زیرمجموعه این کمیسیون مثل کمیته کار و کمیته بهداشت پرداخته شده است. پژوهش پیش‌رو به صورت مستقل و بر اساس اسناد و مدارک آرشیوی منتشر نشده، به این مسئله پرداخته است که کمیته تبلیغات و روابط عمومی چه اقداماتی در جهت خنثی‌سازی تبلیغات فریبنده دشمن بعثی در مجامع بین‌المللی انجام داده است. این پژوهش از دو جهت حائز اهمیت است. نخست شناخت یکی از کمیته‌های مهم و تأثیرگذار در نگهداری اسرای عراقی و در حوزه دفاع مقدس و دوم استفاده از اسناد و مدارک آرشیوی منتشر نشده. این اسناد از سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس گردآوری شده‌اند و مشتمل بر هزاران برگ سند مرتبط با اسرای عراقی و مشتمل بر مکاتبات سازمان‌ها، نهادها و اداره‌های مختلف با کمیسیون اداره اسرای عراقی، مصوبات کمیسیون اسرا، مکاتبات و دست‌نوشته‌های اسرای عراقی، کارت‌های اسرای عراقی، فرم‌های مشخصات اسرا، فرم‌های پناهندگی و غیره است. این اسناد اطلاعات بسیار منحصربه‌فردی درباره کارکرد و عملکرد کمیته تبلیغات و روابط عمومی را در خود دارند که هرگز نمی‌توان این میزان اطلاعات را از سایر منابع پژوهشی به دست آورد.

مبانی نظری

جنگ فارغ از جنبه‌های عیانی که دارد، زوایا و ابعاد پنهانی نیز دارد، که به‌درستی پژوهیده و واکاوی نشده است. رجوع به دسته‌بندی‌های سه‌گانه جنگ نرم، جنگ سرد، و جنگ گرم می‌تواند همچنان راهگشا و کاربردی باشد. در مبحث جنگ گرم، که گلوله، تانک، تفنگ، شهید، شهادت، خون و میدان و عملیات وجود دارد؛ در دسته جنگ سرد، که جاسوسی، افزایش تسلیحات، عملیات روانی و مماشات قرار می‌گیرد. در شاخه جنگ نرم، تبلیغات، پروپاگاندا، تضعیف روحیه دشمن، اشاعه دروغ و تخریب رقیب مطرح است. موضوع این مقاله و آنچه که به بررسی‌اش می‌پردازیم، در رسته جنگ نرم قرار می‌گیرد. تبلیغات از گذشته تا به امروز ابزاری مهم برای موفقیت در جنگ‌ها بوده

است. استفاده از این ابزار، موضوعی جدید و مختص به جنگ‌های کنونی نیست. از گذشته دور، بحث تبلیغات علیه دشمن به اشکال مختلف وجود داشته است. تأثیرگذاری بر روحیه نیروهای دشمن، فشار روانی بر مردم، تهییج مردم و نیروهای خودی از جمله عرصه‌هایی بوده که طرفین جنگ علیه یکدیگر فعالیت می‌کردند. در جنگ‌های عصر جدید، تبلیغات با اهداف دیگری مورد استفاده قرار می‌گیرد. در حالی که در گذشته محدوده تبلیغات بیشتر مردم و نیروهای خودی و مردم و نیروهای دشمن بود، در جنگ‌های عصر جدید، با توجه به رشد رسانه‌های ارتباطی مثل رادیو، روزنامه، تلویزیون، سینما و فضای مجازی هدف اساسی و مهم تبلیغات، تأثیر نهادن بر احساسات و رفتار نیروی دشمن، دوست و بی طرف به منظور حصول به پیروزی و تفوق در جنگ است. در واقع، طرفین جنگ با تبلیغات، مردم و قوای نظامی شان را برای جنگ آماده و توجیه می‌کنند، افکار عمومی در سطح منطقه و جهان را با اهداف جنگی خود همراه و در نهایت روحیه و ایستادگی مردم و نیروهای نظامی طرف مقابل را مورد هجوم قرار داده و در جهت تضعیف آن گام برمی‌دارند.

اصطلاح «پروپاگاندا» در مفهوم تبلیغات به شکل دقیق به دست ادوارد برنیز^۱ تئوریزه شد؛ خواهرزاده فروید. آیا تأکید بر نسبت نویسنده با روان‌شناس معروف لازم است؟ صد البته. برنیز سعی کرد تا با بهره‌گیری از نظریات و نظرات و فرضیات و فرض‌های دایمی خود، نظریه پروپاگاندا را گسترش دهد. او توانست تا آنجا پیش برود، که نظریاتش هم از منظر اسباب رسانه مفید و سودمند شناخته شد، هم فردی مثل یوزف گوبلز، دست راست آدولف هیتلر، و وزیر تبلیغات نازی، کتاب برنیز را کتاب مقدس و بالینی خود قرار دهد. از منظر برنیز پروپاگاندا، صرفاً تبلیغات نیست، بلکه درگیر کردن ذهن، روان و ساحت‌های نامکشوف مغز آدمی است. این درگیری می‌تواند ترغیب من مصرف‌کننده، به خرید محصول یا محصولاتی باشد که اصلاً به آن نیازی ندارم، اما چون «دلم می‌خواهد»، باید آن را بخرم. و هم می‌تواند درگیر کردن، کنترل و هدایت اذهان باشد. در این طرح با سوبه دوم، یعنی کنترل اذهان و هدایت آن سر و کار داریم (Bernays, 1928). اگر بخواهیم تعریف جامعی از تبلیغات ارائه دهیم باید گفت که تبلیغات کوششی است عمدی و حساب‌شده که به منظور

۱. Edward Bernays

شکل دادن به دریافت، دستکاری کردن ادراک و همسو کردن رفتار مخاطبان با نسبت موردنظر تبلیغ صورت می‌گیرد (کیا و سعیدی، ۱۳۹۲: ۸۵). در اهمیت و ضرورت آن کافی است بدانیم که بسیاری از برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی مرهون در دست داشتن ابزار تبلیغاتی است و قرن جدید را باید قران غلبه ابزار تبلیغ و وسایل ارتباط جمعی دانست و شکست و پیروزی ایدئولوژی‌ها و آرمان‌های ملی و مذهبی ملل جهان تا حد زیادی به توفیق برای تحصیل ابزار پیشرفته تبلیغاتی بستگی دارد (رزاقی، ۱۳۷۰: ۲۲-۲۳).

ازجمله پروپاگانداپی که در زمان جنگ وجود داشت، می‌توان به پخش اخبار دروغ در باب پیروزی در عملیاتی خاص، کشتن فرماندهی اثرگذار و پخش دروغ اشاره کرد؛ اما آنچه که در این مقاله، با خوانش پروپاگانداپی همخوانی و هم‌سنخی دارد، مربوط به بخش اسارت است. اسارت در مطالعات جنگ، همواره متغیری مهم بوده است. دستگاه پروپاگانداپی حزب بعث، به مدد حمایت رسانه‌های نوشتاری میلیونی تیراژه، و با تزریق پول‌های میلیاردی اربابان غربی‌اش، همواره دست به سیاه‌نمایی در باب رفتار اسیرداران ایران در قبال اسرای عراقی می‌زد. مرتباً به گوش جهانیان و چشم زمینیان می‌رساند که در ایران با اسرای عراقی برخلاف کنوانسیون ژنو رفتار می‌شود، و حقوق زندانی رعایت نمی‌شود. جمهوری اسلامی ایران نیز برای آن‌که هم، نبرد را در زمین ببرد و در تبلیغات نبرد، واکنشی سریع و به‌موقع به این تبلیغات غیرواقعی نشان داد. در مقاله پیش‌رو تلاش می‌کنیم، تا با بهره‌گیری از نظریه پروپاگانداپی ادوارد برنیز، تلاش‌ها و اتک‌های دشمن (عراق) و کوشش‌ها و پاتک‌های ایران را نشان دهیم.

۱- فعالیت تبلیغاتی رژیم بعثی عراق در حوزه اسرای جنگی

رژیم بعث عراق در تمام طول دفاع مقدس تلاش داشت به جامعه جهانی القا کند که ایران در حال کشتار و شکنجه اسرای عراقی است. در یک نمونه، در فروردین ۱۳۶۲ (آوریل ۱۹۸۳ م) این رژیم با ادعای کشتار اسرای خود به دست ایرانیان خواستار تحقیقات فوری در این زمینه شد (ساکما، شماره ثبت AR001115). یا در ۳ خرداد ۱۳۶۳ (۲۴ مه ۱۹۸۴ م) نمایندگی دائمی رژیم بعثی عراق در سازمان ملل متحد خطاب به دبیر کل این سازمان، ایران را متهم به اعدام ۵۰ عضو

ارتش خلقی عراق در شرق بصره کرده و خواستار رسیدگی سازمان ملل متحد شده است (خرمی، ۱۳۸۷: ۳/ ۱۳۷).

بررسی فعالیت‌های تبلیغی رژیم بعث عراق نشان می‌دهد این رژیم در بخش‌های مختلفی علیه جمهوری اسلامی ایران دست به جنگ روانی زده است که از مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- استفاده از حقه‌های سینمایی؛
- فرافکنی از طریق سازمان ملل متحد؛
- بزرگنمایی وقایع مربوط به شورش اسرای عراقی در اردوگاه‌ها.

۱-۱- استفاده از حقه‌های سینمایی

رژیم بعث عراق از روش‌های مختلفی برای تبلیغات علیه جمهوری اسلامی ایران استفاده می‌کرد. یکی از این راه‌ها، تهیه فیلم به وسیله کمپانی‌های تبلیغاتی دنیا برای نمایش در سینما و تلویزیون بود. هدف از تهیه و نمایش این فیلم‌ها، مظلوم‌نمایی و همراه کردن افکار عمومی جهانی با تجاوزها و توجیه رفتارهای غیرانسانی علیه اسرای ایرانی در اردوگاه‌های عراق بود. در این فیلم‌ها، رژیم عراق تلاش می‌کرد نشان دهد جمهوری اسلامی ایران برخلاف ادعاهایش رفتاری غیرانسانی با اسرای عراقی دارد، اسرای عراقی را شکنجه و به قتل می‌رساند. در واقع، رژیم بعثی عراق تلاش می‌کرد با انتشار این فیلم‌های غیرواقعی اخبار مربوط به پیوستن اسرای عراقی به ایرانیان را مخدوش کند و نشان دهد که پناهندگی اسرایش به ایران در اثر شکنجه و فشارهای جسمی و روانی صورت می‌گیرد.

برای نمونه در سال ۱۳۶۴ (برابر با ۱۹۸۵ م) فیلمی به نام «شیرین وحشی» در اروپا منتشر شد که نشان می‌داد رزمندگان ایرانی در حال شکنجه اسرای عراقی هستند. در این فیلم، دست و پای اسیر عراقی به دو خودرو بسته شده و به شکل فجیعی قطع می‌شد. این فیلم از تلویزیون رسمی ایتالیا نیز پخش شد و مردم این کشور را متأثر کرد. جمهوری اسلامی ایران با ساختگی خواندن این فیلم از تولیدکننده آن یعنی کمپانی راشینگ پیکچرز و تلویزیون ایتالیا شکایت کرد. تلویزیون ایتالیا پس از شکایت جمهوری اسلامی ایران با صدور بیانیه‌ای از پخش این فیلم ضدایرانی ابراز پشیمانی

کرد (ساکما، شماره ثبت JM007572). در همین سال، دادگاه ویژه قضایی ایتالیا، با اعلام ساختگی بودن فیلم منتشرشده، تلویزیون ایتالیا را به دلیل پخش این فیلم ساختگی محکوم کرد (ساکما، شماره ثبت ET004674).

۲-۱- فرافکنی در سازمان ملل متحد

رژیم بعثی عراق از تمام امکانات موجود برای پیشبرد اهداف تبلیغاتی خود استفاده می‌کرد. سازمان ملل متحد که در اکتبر سال ۱۹۴۵ م (مهر سال ۱۳۲۴ ش) با هدف حفظ امنیت و صلح جهانی تشکیل شده بود یکی از این امکانات بود. سازمان ملل متحد این فرصت را به رژیم متجاوز عراق داده بود تا بتواند گاه و بیگاه با صدور بیانیه و مکاتبات خود علیه جمهوری اسلامی ایران دست به فعالیت بزند. در یکی از این موارد، رژیم بعث عراق در نامه‌ای که نمایندگی دائمی این کشور در سازمان ملل متحد به دبیر کل این سازمان در ۲۷ آذر ۱۳۶۰ ش (۱۸ دسامبر ۱۹۸۱ م) نوشته، ایران متهم به قتل عام اسرای عراقی شده است (خرمی، ۱۳۸۷: ج ۱ / ۱۰۱). نمونه دیگر مربوط به بهمن‌ماه سال ۱۳۶۳ (برابر با ۱۹۸۵ م) است که رژیم عراق طی گزارشی مفصل، ایران را به کشتار و شکنجه سازمان‌یافته اسرای عراقی متهم کرده است. این گزارش در پنجم بهمن‌ماه سال ۱۳۶۳ (۲۵ ژانویه ۱۹۸۵) طی نامه نماینده رژیم بعث عراق خطاب به دبیر کل سازمان ملل متحد ارائه شده است و موضوع آن رفتار مسئولان ایرانی با اسرای عراقی است. در این گزارش، رژیم بعث عراق، جمهوری اسلامی ایران را به تهدید و شکنجه برای تغییر ساختار فکری اسرا، انزوای اعتقادی برای تغییر گرایش‌های مذهبی، اقدامات اجباری روزانه به منظور فشار برای شعاردادن علیه نظام سیاسی عراق، پنهان کردن اسرا از کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، تغییر محل نگهداری اسرا برای اعمال فشار روحی و روانی، مسموم کردن غذا، مرعوب کردن خلبانان اسیر، حمله کردن شبانه به اسرا و نگاه‌داشتن نامه‌های اسرا متهم کرده و خواستار رسیدگی فوری سازمان ملل متحد به وضعیت اسرای عراقی شده بود (خرمی، ۱۳۸۷: ۴ / ۴۰-۴۳).

بررسی و تحلیل ادعاهای رژیم بعثی عراق به‌روشنی از اهداف پشت پرده این گزارش پرده برمی‌دارد. نکته مهم درباره این گزارش هم‌زمانی آن با انتشار گزارش هیئت بازدیدکننده سازمان ملل متحد از اردوگاه‌های ایران و عراق در سازمان ملل متحد بود. هدف اصلی آن نیز تحت شعاع

قراردادن این گزارش که طی آن بازدیدکنندگان سازمان ملل متحد گوشه‌هایی از رفتار غیرانسانی رژیم بعث عراق علیه اسرای ایرانی نشان داده شده بودند. نکته دوم درباره این گزارش، تلاش رژیم بعث عراق برای نسبت دادن پناهندگی اسرای خود به ایران و هم‌زمان درخواست برخی از اسرای عراقی برای اعزام به جبهه و جنگیدن علیه رژیم بعثی عراق، به اعمال فشار از سوی ایران بود. به‌طورکلی، تبلیغات رژیم بعثی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران در خصوص کشتار اسرای عراقی به‌قدری زیاد بود که سازمان ملل متحد بارها برای بررسی ادعاهای این رژیم تشکیل جلسه داد.

۱-۳- بزرگنمایی شورش در اردوگاه‌های اسرای عراقی

اسرای عراقی که گرایش‌های بعثی داشتند، در طول دوران اسارتشان بارها تلاش کردند تا در اردوگاه‌های ایران آشوب به پا کنند. با وجود رصد فعالیت اسرای بعثی در اردوگاه‌ها توسط کمیته تشخیص و تفکیک، در مواردی به دلیل تجربه کم مسئولان، شورش‌های کوچک و بزرگ در اردوگاه‌های ایران رخ می‌داد؛ اما هر بار، این آشوب‌ها در نهایت با کمترین تلفات و خسارت به پایان می‌رسیدند (سامدم، زونکن ۶۱۱، ج ۱، ۱۰۴؛ سامدم، زونکن ۵۹۳، ج ۷، ۱۱۰). مهم‌ترین آشوبی که اسرای بعثی در اردوگاه‌های ایران به راه انداختند مربوط به شورش در اردوگاه گرگان بود که به دلیل هم‌زمانی آن با بازدید نمایندگان کمیته بین‌المللی صلیب سرخ از اردوگاه بازتاب بسیاری داشت و رژیم بعث عراق توانست با همراهی دستگاه تبلیغاتی خود بیشترین استفاده را از این واقعه ببرد و با تبلیغات گسترده سعی در مظلوم‌نمایی، بزرگ جلوه دادن واقعه و همراه کردن افکار عمومی جهان با خود داشت. درباره این رخداد مهم، روایات و گزارش‌های بسیاری مطرح شده است. روایان ایرانی، اسرای بعثی و فتنه‌انگیزی نمایندگان کمیته بین‌المللی صلیب سرخ را عامل این آشوب اعلام کرده‌اند. روایان کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، اما سیاست اسیرداری ایران و خشونت علیه اسرا را عامل این رخداد معرفی کرده‌اند و رژیم بعث عراق نیز با استفاده از حمایت بین‌المللی که داشت دستگاه تبلیغاتی خود را مسئول انتشار اخبار غیرواقعی درباره این رخداد کرد.

اما واقعه اردوگاه گرگان چگونه رخ داد؟ در هفدهم مهر ۱۳۶۳ برابر با نهم اکتبر ۱۹۸۴، یک هیئت هشت‌نفره به همراه یک هیئت پزشکی از طرف کمیته بین‌المللی صلیب سرخ مستقر در تهران برای بازدید از اردوگاه گرگان به این شهر سفر کرد و تقریباً با ۳۴۰۰ اسرای عراقی که در آنجا نگهداری

می‌شوند ملاقات کرد. پیش از زمان بازدید این هیئت با اسراء، اسرای بعثی شایعه‌ای را مطرح کردند مبنی بر اینکه این هیئت قرار است فهرستی از اسرای تواب تهیه و در اختیار دولت عراق قرار دهد تا با خانواده‌های آنها به‌عنوان خائن برخورد شود. در ۱۸ مهر برابر با ۱۰ اکتبر، رفتار مشکوک برخی نمایندگان هیئت کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بر این شایعه دامن زد و به درگیری اسرای بعثی و تواب انجامید. درگیری خیلی زود گسترش یافته و با وجود اخطار تیر هوایی و پرتاب گاز اشک‌آور، اسرای بعثی به اسرای تواب حمله‌ور شده و پس از قتل چند نفر به سمت درب‌های خروجی اردوگاه حرکت کردند و در نهایت، با برخورد نیروهای محافظ غائله به پایان رسید. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، شمار تلفات این شورش را سه نفر اعلام کرد و ۳۵ نفر هم شمار زخمی‌ها بود (خرمی، ۱۳۸۷: ج ۳ / ۲۱۰-۲۱۱). بنابر گزارش مسئولان ایرانی، در واقعه اردوگاه گرگان چند نفر از اسرای بعثی با استفاده از درب فلزی کمپوت، شیء تیز و برنده درست کرده بودند و زمان بازدید نمایندگان کمیته بین‌المللی صلیب سرخ چند نفر از اسرای توابین را کشته و مُتله کردند (نگاهبان، ۱۳۹۷: ۳۵۹).

دوم آذرماه ۱۳۶۳ (۲۳ نوامبر ۱۹۸۴) الکساندر هی، رئیس وقت کمیته بین‌المللی صلیب سرخ از رفتار خشونت‌بار ایران با اسراء و این اتهام ایران که نمایندگان این کمیته را متهم به جاسوسی برای عراق و تحریکات خشونت‌آمیز در اردوگاه‌های اسیران جنگ کرده بود انتقاد کرد و خواستار تغییر رفتار ایران شد (خرمی، ۱۳۸۷: ج ۳ / ۲۱۳). این کمیته همچنین سیاست ایران در قبال اسرای عراقی و تلاش برای فشار مذهبی بر آنها را غیرقابل قبول دانست (ساکما، شماره ثبت IA000025).

پس از گزارش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، رژیم بعث عراق از فرصت استفاده کرد و در سوم آبان ۱۳۶۳ (۲۵ اکتبر ۱۹۸۴) طی نامه‌ای به دبیر کل سازمان ملل متحد مدعی شد که در روز ۱۸ مهر ۱۳۶۳ (۱۰ اکتبر ۱۹۸۴ م) در اردوگاه اسرای عراقی در ایران و در حضور نمایندگان کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، مقامات نظامی ایران به‌طور ناجوانمردانه‌ای به روی اسراء آتش گشوده‌اند که باعث کشته و مجروح شدن تعداد فراوانی از آنها شده است. رژیم عراق از سازمان ملل متحد درخواست کرد که هیئتی را برای رسیدگی به حادثه فوق به ایران اعزام نماید (خرمی، ۱۳۸۷: ج ۴ /

۵۳-۵۴). رژیم عراق هم‌زمان ایران را متهم کرد که با فشار و ارباب تلاش دارد اسرای عراقی را علیه کشورشان بشوراند (ساکما، شماره ثبت KH087907). میزان مانور دستگاه تبلیغاتی رژیم بعث عراق برای بهره‌برداری از این واقعه حیرت‌انگیز است. این رژیم مکاتبات بسیاری با مقامات و نهادهای بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد انجام داد و از این واقعه که تنها سه کشته در پی داشت با عنوان کشتار شمار زیادی از اسرا یاد کرد.

بسیاری از نهادهای بین‌المللی نیز در این جنگ روانی با عراق همراهی کردند و تلاش کردند واقعه اردوگاه گرگان را به بزرگ‌ترین شکل ممکن در صدر اخبار جهان قرار دهند. برای مثال:

- بررسی مسئله اسرای عراقی توسط شورای سفرای عرب در توکیو، آذر ۱۳۶۳ (ساکما، شماره ثبت AR002351)؛

- بیانیه اتحادیه نویسندگان تونس درباره رفتار ایران با اسرای عراقی، آذر ۱۳۶۳ (ساکما، شماره ثبت AR002359)؛

- بیانیه اتحادیه وکلای عراق درباره کشتار اسرای عراقی و جنایت جنگی دانستن آن، آذر ۱۳۶۳ (ساکما، شماره ثبت AR002293).

به‌منظور رسیدگی به ادعاهای رژیم بعثی عراق و باتوجه‌به تیرگی روابط ایران و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، سازمان ملل متحد با موافقت جمهوری اسلامی ایران هیئتی را به این کشور اعزام کرد. طبق قراری که سازمان ملل متحد با ایران گذاشته بود این هیئت موظف بود از اردوگاه‌های اسرای ایرانی در عراق نیز بازدید کند. این هیئت در تاریخ ۲۸ دی‌ماه تا ۵ بهمن‌ماه ۱۳۶۴ (۱۸ تا ۲۵ ژانویه ۱۹۸۵ م) از اردوگاه‌های اسرای عراقی در ایران بازدید کرد و درنهایت، پس از بازدید از اردوگاه گرگان و مصاحبه با اسرای عراقی و بررسی گزارش‌های کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و مقامات ایران، سازمان ملل متحد تمامی اتهامات کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و رژیم بعث عراق را بی‌اساس دانست و در گزارش خود اعلام کرد که در واقعه اردوگاه گرگان تمامی اقدامات ایران در پی وقوع شورش در اصول موجه و با شیوه‌های معمولی کنترل شورش‌ها منطبق بوده است (خرمی، ۱۳۸۷: ج / ۶۶). بررسی تاریخ وقایع نشان می‌دهد که واقعه اردوگاه گرگان رویدادی از پیش طراحی شده توسط اسرای بعثی وفادار به رژیم بعثی صدام بود. به نظر

می‌رسد رژیم بعث عراق با آگاهی از بازدیدهای نمایندگان کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، فعالیت تبلیغاتی شدیدی علیه رفتار ایران با اسرای عراقی به راه انداخته بود و تلاش داشت با حمایت عوامل خود در کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در اردوگاه‌ها شورش به پا کند.

۲- فعالیت تبلیغاتی جمهوری اسلامی ایران در حوزه اسرای جنگی

از آنجاکه جمهوری اسلامی ایران وارد جنگی ناخواسته شده بود، برخلاف رژیم عراق هیچ برنامه منسجمی برای تبلیغات تدارک ندیده بود. اندک زمانی پس از شروع رسمی جنگ تحمیلی، جمهوری اسلامی ایران نیز با آگاهی از لزوم تأسیس نهادی منسجم و اختصاصی برای انجام امور تبلیغات و اطلاع‌رسانی جنگ، طرح تشکیل ستاد تبلیغات جنگ را در دستور کار قرار داد. در مهرماه ۱۳۵۹ به دنبال تشکیل شورای عالی دفاع، ستاد تبلیغات این شورا در پنج واحد اخبار، تبلیغات رادیویی، تبلیغات تلویزیونی، تبلیغات مطبوعاتی و تبلیغات بین‌المللی آغاز به کار کرد و دستورالعملی را به شرح زیر به تمامی ارگان‌های دولتی صادر کرد:

۱- کلیه رسانه‌های گروهی اخبار، گزارش‌ها و مصاحبه‌های سیاسی، نظامی، امنیتی خود را با سیاست تبلیغاتی شورای عالی دفاع هماهنگ ساخته و مطلبی را برخلاف خط‌مشی متخذه از طرف این ستاد انتشار ندهند. هماهنگی از طریق واحدهای فوق‌الذکر انجام خواهد گرفت.

۲- کلیه مقامات و ارگان‌های مملکتی بدون نظرخواهی از ستاد تبلیغات شورای عالی دفاع از انتشار هرگونه اعلامیه، مصاحبه و گزارش خبری خودداری نمایند تا از دستیابی دشمن به اطلاعات نظامی، سیاسی و اقتصادی کشور جلوگیری شود.

۳- ستاد مشترک ارتش و ستاد امنیت تهران و سایر ارگان‌هایی که در رابطه با مسائل سیاسی، نظامی، امنیتی جاری کشور فعالیت دارند، اطلاعیه‌های خود را از طریق ستاد تبلیغات شورای عالی دفاع در اختیار رسانه‌های گروهی قرار خواهد داد.

۴- وزارت امور خارجه نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور را موظف خواهد نمود تا تمام امکانات تبلیغاتی و ارتباطی خود را در اختیار این ستاد قرار دهند.

۵- وزارت ارشاد اسلامی تمام امکانات خود را به‌منظور تأمین تبلیغات خارجی و احیاناً داخلی در

اختیار ستاد تبلیغات شورای عالی دفاع قرار خواهد داد.

۶- سپاه پاسداران، کمیته‌ها، ژاندارمری و شهربانی هماهنگی لازم را با ستاد تبلیغات شورای عالی دفاع در امور انتظامی و مسائل مربوط به خبرنگاران خارجی برقرار خواهند کرد (ساکما، شماره ثبت ۰۰۳۹۳۳ KE).

ستاد تبلیغات جنگ وظایف متعددی داشت که ازجمله مهم‌ترین آنها می‌توان به برگزاری مراسم مختلفی چون بزرگداشت هفته دفاع مقدس اشاره کرد. این ستاد با اداره‌ها و نهادهای دیگر هماهنگی‌های لازم برای برگزاری این مراسم مهم را انجام می‌داد و مسئول تهیه و ابلاغ دستورالعمل برگزاری مراسم به کمیته‌های تبلیغات استان‌ها بود (ساکما، شناسه ۲۹۳/۱۳۰۰۰۶). در واقع، کمیته تبلیغات جنگ در استان‌ها مجری مصوبات ستاد تبلیغات جنگ بود؛ برای مثال این کمیته‌ها وظیفه داشتند، روحیه دفاع مقدس را در طول ایام سال حتی ایام عید را در شهرها حفظ کنند (ساکما، شناسه ۲۹۳/۱۰۸۶۶۰).

۳- تشکیل کمیته تبلیغات و روابط عمومی

فعالیت گسترده تبلیغاتی رژیم بعث عراق و حامیانش علیه اسیرداری ایرانیان و تبلیغ وسیع این ادعا که جمهوری اسلامی ایران رفتاری غیرانسانی با اسرای عراقی دارد، موجب شد ایران بحث تبلیغات را منحصر به ستاد تبلیغات جنگ نکند و یک واحد اختصاصی برای مقابله با تبلیغات رژیم عراق علیه اسیرداری ایران تشکیل دهد. در سال ۱۳۶۱، پس از تصویب تشکیل کمیسیون اداره اسرای عراقی برای حفاظت و نگهداری از اسرا، کمیته‌ای با نام تبلیغات و روابط عمومی به‌عنوان زیرمجموعه کمیسیون اداره اسرای عراقی در نظر گرفته شد. این کمیته بنا بر مصوبه کمیسیون اداره اسرای عراقی برای هدایت و انجام فعالیت‌های تبلیغاتی در مورد اسرای عراقی به سرپرستی ستاد تبلیغات جنگ شورای عالی دفاع تشکیل شد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ص ۱۳۶). در واقع، مسئول روابط عمومی ستاد تبلیغات جنگ هم‌زمان سرپرست کمیته تبلیغات و روابط عمومی نیز بود (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ص ۳۸). کمیته تبلیغات و روابط عمومی کمیسیون اداره اسرای عراقی از مجموعه اعضای اداره‌ها، نهادها و کمیته‌های مختلف به شرح زیر تشکیل می‌شد:

- نماینده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی؛
- نماینده کمیته تشخیص و تفکیک اسرای عراقی؛
- نماینده ساحفاجا (سازمان حفاظت اطلاعات ارتش جمهوری اسلامی ایران)؛
- نماینده ستاد تبلیغات جنگ؛
- نماینده کمیته فرهنگی اسرای عراقی؛
- نماینده مجلس اعلای انقلاب اسلامی عراق به عنوان میهمان؛
- نماینده صداوسیما؛
- نماینده برون مرزی صداوسیما (سامدم، زونکن ۶۱۷، ج ۱، ۵۲).

جلسات کمیته تبلیغات و روابط عمومی به طور مرتب هر هفته در ستاد تبلیغات جنگ با حضور کلیه اعضا تشکیل می‌شد و در صورت نیاز به جلسه فوق‌العاده، زمان آن از طریق ستاد تبلیغات جنگ به اعضای کمیته اطلاع داده می‌شد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۱۳۴). اغلب، در پایان هر جلسه، دستور جلسه هفته بعد نیز مشخص و در انتهای صورت جلسه درج می‌شد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۲). همه اداره‌ها، نهادها و کمیته‌های حاضر در جلسات کمیته تبلیغات و روابط عمومی باید نمایندگان تام‌الاختیار خود را به جلسات خود می‌فرستادند و رئیس کمیته وظیفه داشت، برای هر جلسه، شخصاً اعضا را طی نامه‌ای برای حضور در جلسه دعوت کند (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۴۸). گزارش اهم فعالیت‌های انجام‌گرفته در کمیته تبلیغات و روابط عمومی هر هفته یک بار توسط نماینده ستاد تبلیغات جنگ، به اعضای کمیسیون اداره اسرای عراقی در جلسات این کمیسیون ارائه می‌شد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۱۳۴).

۴- عملکرد کمیته تبلیغات و روابط عمومی در دوران دفاع مقدس

بر اساس دستورالعمل مصوب کمیسیون اداره اسرای عراقی، هدایت و هماهنگی و انجام فعالیت‌های تبلیغاتی در خارج از اردوگاه‌های اسرای عراقی، در داخل و خارج کشور درباره اسرای عراقی تحت نظر کمیته تبلیغات و روابط عمومی انجام می‌گرفت (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۱۳۶). هر کدام از اعضای حاضر در کمیته تبلیغات و روابط عمومی به نحوی در فعالیت‌های تبلیغاتی

دخیل بودند؛ برای مثال کمیته فرهنگی اسرای عراقی وظیفه داشت در حوزه فرهنگی مانند برگزاری مراسم‌ها، نمایشگاه‌ها، مسابقات علمی و ورزشی، سفرهای زیارتی و امور مذهبی فعالیت کنند. کمیته تشخیص و تفکیک اسرای عراقی در تمام امور اطلاعاتی به‌ویژه معرفی اسرای عراقی به‌منظور انجام مصاحبه، تشکیل میزگرد و امور پناهندگان فعال بود. یکی دیگر از اعضای کمیته تبلیغات، مجلس اعلاى انقلاب اسلامی عراق بود. مجلس اعلاى انقلاب اسلامی عراق یکی از اعضای میهمان در کمیسیون اداره اسرای عراقی بود که رئیس آن، محمدباقر حکیم یا نماینده او در برخی از جلسات این کمیسیون شرکت می‌کرد. اعضای این مجلس در بخش‌های مختلف نگهداری اسرای عراقی از جمله بخش فرهنگی و تبلیغات حضور فعال داشتند. بسیاری از نمایندگان کمیته فرهنگی در اردوگاه‌ها از اعضای مجلس انقلاب اسلامی عراق بودند (سامدم، زونکن ۶۱۰، ج ۱، ۶). برای مثال، آموزش قرآن و احکام به اسرای عراقی توسط بعضی از اعضای این مجلس انجام می‌شد (نگاهبان، ۱۳۹۷: ۳۷۲). در بخش تبلیغات هم اعضای این مجلس در برگزاری مراسم‌ها، نمایشگاه‌ها و برگزاری مسابقات مذهبی حضور داشتند.

بخش گردآوری اخبار و اطلاعات برای تبلیغات از مسائل مهم برای کمیته تبلیغات و روابط عمومی بود. اخبار و اطلاعات موردنیاز برای فعالیت‌های تبلیغاتی این کمیته به دو صورت تهیه می‌شد: الف) اخبار و گزارش‌های منتشره در سطح بین‌المللی در مورد اسرای عراقی را ستاد تبلیغات جنگ به کمیته تبلیغات و روابط عمومی و کمیسیون اداره اسرای عراقی ارائه می‌کرد. ب) نمایندگان کمیته تشخیص و تفکیک اسرای عراقی، مجلس اعلاى انقلاب اسلامی عراق، کمیته فرهنگی، ارتش و سپاه نیز موظف بودند هرگونه اطلاعات و اخباری را که قابلیت کار تبلیغاتی داشته باشد را به کمیته تبلیغات و روابط عمومی ارائه کنند تا پس از بحث و بررسی، اقدامات لازم انجام گیرد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۱۳۴).

به‌طورکلی، سیاست کمیته تبلیغات و روابط عمومی بر این اصل استوار بود که تمامی اعضای کمیته و خصوصاً کسانی که در ارتباط مستقیم با اسرای عراقی بودند را موظف می‌کرد سوژه‌های جدیدی که برای کار تبلیغی بر روی اسرای عراقی وجود دارد را در جلسات هفتگی مطرح کنند (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۸). همچنین اعضای کمیته وظیفه داشتند اطلاعات موردنیاز را که کمیته

تبلیغات مصوب می‌کرد گردآوری کنند؛ برای مثال، بنا بر مصوبه کمیته تبلیغات در سال ۱۳۶۷، کلیه اعضای این کمیته موظف شدند تا آنچه را که از زبان اسرای معلول، مجروح و بیمار عراقی آزاد شده در رسانه‌های گروهی کشورهای مختلف چاپ شده را جمع‌آوری کرده و در اختیار کمیته تشخیص و تفکیک قرار دهند (سامدم، زونکن ۶۱۸، ج ۱، ۱۱-۱۲). به‌منظور آشنایی بیشتر با عملکرد کمیته تبلیغات و روابط عمومی و اهمیت کار این کمیته در دوران دفاع مقدس، در ادامه به بررسی مهم‌ترین وظایف این کمیته و تأثیر فعالیت‌های تبلیغاتی آن در رابطه با اسرای عراقی می‌پردازیم.

۴-۱- دعوت از مسئولان نظام برای حضور در اردوگاه‌ها

یکی از فعالیت‌های مهم کمیته تبلیغات و روابط عمومی، دعوت از مسئولان نظام برای حضور در اردوگاه‌ها و انجام سخنرانی برای اسرای عراقی بود. هر ساله به مناسبت‌های مختلف مثل هفته دفاع مقدس، اسرای عراقی در اردوگاه تختی جمع می‌شدند و یکی از مسئولان نظام برای آنها سخنرانی می‌کرد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۳۳-۳۴). در طول دوران دفاع مقدس، سازمان‌ها و وزارتخانه‌های مختلفی از اردوگاه‌های اسرای عراقی بازدید کردند که وظیفه هماهنگی و اطلاع‌رسانی این بازدیدها با کمیته تبلیغات و روابط عمومی بود. از جمله می‌توان به بازدید وزارت صنایع، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، وزارت کار و امور اجتماعی، وزارت معادن و فلزات، سازمان حج و اوقاف و سازمان انتقال خون از اردوگاه‌ها در سال ۱۳۶۶ اشاره کرد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۸۰). از جمله فعالیت‌های این کمیته در ارتباط با هماهنگی برای بازدید مسئولان از اردوگاه‌های اسرای عراقی می‌توان به مواردی از سال ۱۳۶۵ اشاره کرد:

۱۳۶۵/۹/۸: هماهنگی درخصوص بازدید مسئولان (۳۰ نفر) سازمان تربیت‌بدنی از اردوگاه حشمیه که در این بازدید مسئولان تربیت‌بدنی در خصوص فراهم آوردن امکانات ورزشی تعهداتی دادند.
 ۱۳۶۵/۹/۱۷: هماهنگی درخصوص بازدید مسئولان سازمان حج و زیارت از اردوگاه اسرای عراقی حشمیه که در این بازدید مسئولان سازمان حج و زیارت نسبت به ساختن مسجد در اردوگاه تعهدات مالی پذیرفتند.

۱۳۶۵/۱۰/۴: هماهنگی در خصوص بازدید مسئولان وزارت صنایع از اردوگاه حشمیه که در این بازدید مسئولان اردوگاه تعهداتی درخصوص وضعیت اردوگاه دادند (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۸۱).

این بازدیدها از دو نظر حائز اهمیت بود: نخست بُعد تبلیغاتی آن در سطح داخلی و خارجی که همراه با نمایش وضعیت مطلوب اسرای عراقی در اردوگاه‌ها بود، دوم آگاهی مسئولان از نیازهای اسرای عراقی مانند امکانات ورزشی، مساجد، تجهیزات درمانی و بهداشتی بود. پس از هر بازدید برخی نیازهای جدید اردوگاه‌ها تأمین می‌شد و اثر روحی و روانی مطلوبی بر اسرای عراقی داشت (سامدم، زونکن ۱۹۸، ج ۱، ۸۸).

۴-۲- انجام مصاحبه با اسرای عراقی

بر اساس مصوبه کمیسیون اداره اسرای عراقی، نظارت بر انتشار تمامی اخبار مربوط به اسرای عراقی اردوگاه‌های سراسر کشور در رسانه‌های داخلی و خارجی بر عهده کمیته تبلیغات و روابط عمومی بود (سامدم، زونکن ۱۹۸، ج ۲، ۲). یکی از مهم‌ترین وظایف کمیته تبلیغات و روابط عمومی هماهنگی و نظارت بر انجام مصاحبه رسانه‌های گروهی با اسرای عراقی بود. این کمیته وظیفه داشت زمینه حضور خبرنگاران داخلی و خارجی در اردوگاه‌ها را مهیا کند (سامدم، زونکن ۱۹۸، ج ۱، ۱۱-۱۲).

در مناسبت‌هایی مثل هفته دفاع مقدس، به درخواست کمیته تبلیغات و روابط عمومی، کمیته تشخیص و تفکیک اسرای عراقی موظف بود برخی اسرای عراقی را به منظور انجام مصاحبه به کمیته تبلیغات معرفی کند. برای نمونه در مصوبه سال ۱۳۶۷ کمیته تبلیغات و روابط عمومی، قرار بر این شد که کمیته تشخیص و تفکیک، از میان اسرای درجه‌داری که در مقاطع حساس جنگ اسیر شده بودند، چند اسیر در رده‌هایی چون خلبان و پزشک را شناسایی و همچنین از میان اقوام گُرد، ترکمن و مسیحی به منظور انجام مصاحبه تلویزیونی شناسایی و به این کمیته معرفی کند (سامدم، زونکن ۱۹۸، ج ۲، ۳۳-۳۴). بنابر مصوبه دیگر، به مناسبت ماه مبارک رمضان، میزگردی با حضور اسرای عراقی با موضوع انهدام ماشین جنگی عراق، رفتار جمهوری اسلامی ایران با اسرای عراقی و جنگ روانی رژیم یعنی عراق علیه رفتار ایرانیان به منظور ترس از اسارت و تسلیم شدن اسرا و اینکه چرا ارتش‌های عرب و به‌ویژه عراق برای نجات فلسطین و مبارزه با اسرائیل به کار گرفته نشده و در عوض علیه جمهوری اسلامی ایران که دشمن شماره یک اسرائیل است به کار رفته است، برگزار شد (سامدم، زونکن ۱۹۸، ج ۱، ۱۷۳). در همین راستا، کمیته تبلیغات از

خبرنگاران خارجی برای بازدید از اردوگاه‌های اسرای عراقی در ایران دعوت به عمل آورد تا از وضعیت اسرای جنگی گزارش تهیه کنند (سامدم، زونکن ۱۹۸۴، ج ۱، ۱۷۳).

کمیته تبلیغات و روابط عمومی با اسرایی که رژیم بعث عراق در هیاهوی تبلیغاتی خود مدعی بود توسط اسیرداران ایرانی کشته شده‌اند، مصاحبه تلویزیونی انجام می‌داد و کذب بودن این ادعاها را مشخص می‌کرد (سامدم، زونکن ۱۹۸۴، ج ۲، ۱۰۰). همچنین اسرایی که مستقیماً در جنایات رژیم بعثی عراق حضور داشتند از اولویت‌های مصاحبه تلویزیونی بودند مانند اسرای لژیون اعدام که کمیته تشخیص و تفکیک اسرا وظیفه داشت آنها را شناسایی و به کمیته تبلیغات و روابط عمومی معرفی کند (سامدم، زونکن ۱۹۸۴، ج ۲، ۱۰۰). از جمله فعالیت‌های کمیته تبلیغات و روابط عمومی در سال ۱۳۶۵ در ارتباط با مصاحبه با اسرای عراقی می‌توان موارد زیر را نام برد:

۱۳۶۵/۱/۲۴: هماهنگی در خصوص بازدید سه تن از خبرنگاران کشور مجارستان از اردوگاه حشمتیه برای تهیه گزارش و فیلم؛

۱۳۶۵/۵/۲۰: هماهنگی در خصوص مصاحبه با افسران عملیات کربلای یک در صداوسیما؛

۱۳۶۵/۹/۱۸: هماهنگی در خصوص مصاحبه خلبانان تواب با سیمای جمهوری اسلامی؛

۱۳۶۵/۹/۱۸: هماهنگی در خصوص بازدید گروه فیلم‌برداری و مصاحبه با پنج تن از اسرای مزدور مصری اردوگاه داوودیه؛

۱۳۶۵/۱۰/۹: معرفی یک اکیپ سه‌نفری از گروه جنگ صداوسیما جهت مصاحبه و تهیه فیلم از اسرای معلول، مجروح و بیمار عراقی که قرار است آزاد شوند (سامدم، زونکن ۱۹۸۴، ج ۱، ۸۸).

۳-۴- انعکاس فعالیت‌های هنری، فرهنگی و تبلیغاتی اسرا

یکی از وظایف مهم کمیته تبلیغات و روابط عمومی انعکاس فعالیت‌های هنری، فرهنگی و تبلیغاتی اسرای عراقی با استفاده از پوشش‌های خبری داخلی و خارجی بود. بازتاب این فعالیت‌ها در سطح بین‌المللی تبلیغات غیرواقعی رژیم عراق درباره رفتار ایران با اسرا را نمایان می‌کرد. کارکنان برون‌مرزی صداوسیما با همکاری مسئولان اردوگاه‌ها می‌بایست فیلم‌هایی جذاب و جامع پیرامون وضعیت اسرای عراقی و سایر مسائل مربوط به آنها تهیه کنند و در اختیار گروه‌های تلویزیونی خارجی قرار دهند (سامدم، زونکن ۱۹۸۴، ج ۲، ۸). همچنین، مسئولان اردوگاه‌ها وظیفه

داشتند یک بروشور مبسوط و جامع از اهم فعالیت‌هایی که در زمینه‌های مختلف برای اسرای عراقی انجام می‌گرفت به چند زبان خارجی تهیه کنند تا در اختیار خبرنگاران خارجی بازدیدکننده از اردوگاه‌ها قرار گیرد (سامدم، زونکن ۹۹۸، ج ۲، ۸).

کمیته تبلیغات و روابط عمومی وظیفه داشت، هر ساله به مناسبت‌های مختلف نمایشگاه‌هایی از کارهای دستی و هنری اسرای عراقی برگزار کند (سامدم، زونکن ۹۹۸، ج ۲، ۳۳-۳۴). برای مثال بنا بر مصوبه مرداد ۱۳۶۵ این کمیته، مقرر شد یک غرفه از کارهای دستی و آثار صنعتی و یک غرفه از کارهای هنری و فرهنگی اسرای عراقی در نمایشگاه مصلی تهران راه‌اندازی شود (سامدم، زونکن ۹۹۸، ج ۱، ۳۴). این کمیته، همچنین در مناسبت‌های مختلف از اسرای عراقی استفاده می‌کرد؛ برای مثال، با برگزاری جشنواره فرهنگی هنری کرد، از اسرای کرد برای اجرای سرود استفاده می‌شد (سامدم، زونکن ۹۹۸، ج ۱، ۴۸). همچنین، اسرای عراقی عرب نیز در برخی مناسبت‌ها به اجرای سرود می‌پرداختند و نماینده مجلس اعلی انقلاب اسلامی عراق وظیفه داشت برای اسرای عراقی گروه سرود لباس عربی تهیه کند (سامدم، زونکن ۹۹۸، ج ۱، ۱۱۲).

کمیته تبلیغات و روابط عمومی وظیفه داشت برنامه‌های ورزشی اسرای عراقی را نیز پوشش خبری دهد؛ برای مثال در بازی مسابقات فوتبال، والیبال و تنیس روی میز اسرای عراقی، این کمیته گروه‌هایی را برای فیلم‌برداری و تهیه خبر به اردوگاه‌ها اعزام می‌کرد (سامدم، زونکن ۹۹۸، ج ۱، ۱۴۶). برخی مصوبات کمیته تبلیغات و روابط عمومی در اسفند ۱۳۶۶ در ارتباط با انعکاس فعالیت‌های، هنری، فرهنگی و تبلیغاتی اسرای عراقی به شرح زیر است:

- برگزاری مسابقات قرائت قرآن در ماه رمضان؛
- برقراری مراسم سینه‌زنی در دسته‌های چندهزار نفری توسط اسرای شیعه؛
- برگزاری مراسم افطاری در کمپ اسرا و تهیه فیلم از این مراسم؛
- تهیه سرودهای مناسب توسط اسرای عراقی در زمینه‌های مثل آزادی قدس و فاجعه خونین مکه؛
- دعوت از مدیرکل کمیته بین‌المللی صلیب سرخ ژاپن برای بازدید از نحوه نگهداری اسرای معلول و بیمار به دلیل تبلیغات سوء رژیم عراق درباره این اسرا (سامدم، زونکن ۹۹۸، ج ۱، ۱۷۳).

۴-۴- بازدید رسانه‌های خارجی از اردوگاه اسرای عراقی

رسیدگی به امور مربوط به بازدید رسانه‌های خارجی از اردوگاه‌های عراقی بر عهده کمیته تبلیغات و روابط عمومی بود. بازدید از اردوگاه‌ها در بحث تبلیغاتی اهمیت بسیاری داشت، چراکه در واقع عکس‌العملی بود به تبلیغات دروغین دستگاه تبلیغاتی رژیم بعث عراق و حامیانش که به صورت مداوم سعی داشتند جمهوری اسلامی ایران را ناقض کنوانسیون سوم ژنو و شکنجه‌گر اسرای عراقی معرفی کند. بازدیدها عموماً به مناسبت‌هایی چون هفته دفاع مقدس یا سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران انجام می‌گرفت؛ برای مثال، در بهمن‌ماه ۱۳۶۴ به مناسبت ایام دهه فجر گروهی از خبرنگاران خارجی از اردوگاه اسرای عراقی بازدید کردند. در یکی از این بازدیدها که از اردوگاه مهرآباد جنوبی صورت گرفت، خبرنگاران به مدت چند ساعت با اسرای عراقی به گفت‌وگو پرداختند. این بازدید با هدف آشنایی خبرنگاران خارجی از وضعیت نگهداری اسرای نوجوان عراقی تدارک دیده شده بود. در این بازدید، اسرا با دادن شعارهایی، تنفر و انزجار خود را از آمریکا، شوروی و صدام سر دادند. در ادامه بازدید، خبرنگاران خارجی از کارگاه‌های صنایع دستی، خیاطی، نجاری و نقاشی و دیگر قسمت‌های اردوگاه دیدن کردند. همچنین فعالیت‌های ورزشی و فرهنگی و عقیدتی اسرای عراقی مورد بازدید خبرنگاران خارجی قرار گرفت (ساکما، شماره ثبت KE015332). در نمونه‌ای دیگر، در سال ۱۳۶۵، به مناسبت سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران خبرنگاران خارجی از اردوگاه‌های اسرای عراقی بازدید کردند. در این بازدیدها وضعیت نگهداری، بهداشت، آموزش و اشتغال اسرا در کارگاه‌های خیاطی، بافندگی مورد بازدید خبرنگاران خارجی قرار گرفت و بر رفتار منطبق بر کنوانسیون ژنو توسط اسیرداران ایرانی صحنه گذاشت (ساکما، شماره ثبت KE015347).

برای روشن‌شدن اهمیت تبلیغات خارجی و فراهم‌کردن شرایط حضور خبرگزاری‌های خارجی می‌توان به گزارش روزنامه یومیوری ژاپن از بازدیدشان از اردوگاه‌های اسرای عراقی در سال ۱۳۶۷ (۱۹۸۸ م) اشاره کرد که طی آن، حقیقت رفتار اسیرداران ایرانی با اسرای عراقی مشخص شده است:

اکثر اسرای عراقی از آزادی خود بیم دارند، می‌ترسند که پس از بازگشت به وطنشان به اعدام

محکوم شوند. اسرایی که با تعصب از امام خمینی (ره) پشتیبانی می‌کنند و از بازگشت به وطن خود امتناع می‌ورزند به اجبار بازگردانده شدند، امکان دست زدن به شورش در بین آنها وجود دارد. در مذاکرات ژنو یکی از مشکلات، مسئله مربوط به مبادله اسرا است چون بی میلی اسرای عراقی به بازگشت، مانع حل مشکلات خواهد شد (امانی زاده، ۱۳۹۳: ۱۰۳).

۴-۵- پیگیری تحرکات سیاسی و تبلیغاتی بین‌المللی در مورد اسرا

مهم‌ترین وظیفه کمیته تبلیغات و روابط عمومی، پیگیری تحرکات سیاسی و تبلیغاتی رژیم بعث عراق و حامیانش در سطح بین‌المللی بود. همان‌طور که پیشتر اشاره شد، رژیم بعث عراق با تمام توان و با بهره‌گیری امکانات تبلیغاتی حامیان خود سعی در القاء این دروغ بزرگ در سطح جهان داشت که رفتار ایران با اسرای عراقی خصمانه و ددمنشانه است و بسیاری از اسرای عراقی با شکنجه شستشوی مغزی داده‌شده تا علیه رژیم صدام موضع‌گیری کنند. افزون بر این، رژیم عراق مدعی بود که ایران بسیاری از اسرای عراقی را به دلیل مقاومت در برابر اجرای سیاست‌های خود به قتل رسانده است. کمیته تبلیغات و روابط عمومی با رصد این تبلیغات، می‌بایست درصدد پاسخگویی و رسوا کردن ماهیت این تبلیغات دروغین باشد. برای مثال به دنبال تبلیغات گسترده رژیم عراق در روزهای پایانی سال ۱۳۶۶ علیه اسیرداری ایران و پخش فیلم‌های دروغین از قتل و شکنجه اسرای عراقی در ایران، محمدعلی نظران دبیر وقت شورای عالی دفاع و رئیس کمیسیون اداره اسرای عراقی طی نامه‌ای دستور مقابله با این توطئه رژیم بعث عراق را صادر کرد:

بنابر اظهارات تعدادی از اسرای عراقی، رژیم بعثی صهیونیستی عراق اقدام به تهیه و پخش فیلم‌های دروغین و غیرطبیعی در واحدهای نظامی خود از به اصطلاح شکنجه و به‌طور فجیعی به قتل رسانیدن اسرای عراقی که به اسارت رزمندگان اسلام درمی‌آیند می‌نماید. همان‌طوری که طی نامه پیروی بالا اعلام گردیده، بعضی اسرا مایل هستند تا جهت افشاء این‌گونه فیلم‌ها در مصاحبه رادیو تلویزیونی و جراید شرکت نمایند. ضمن ارسال دو برگ ترجمه گزارش اسرا خواهشمند است مقرر فرمایید به‌منظور استفاده از این نوع اسرا و نشان دادن اسرایی که به گفته فیلم‌های ساخته‌شده عراقی شکنجه و یا کشته شده‌اند و جهت افشاء و مقابله بیشتر و گسترده‌تر با تبلیغات سوء رژیم فاشیستی عراق، جلسه‌ای با حضور نمایندگان کمیته فرهنگی اسرا و ساحتاجا دایره اسرا

دژ مر [دژبان مرکز] و برون مرزی صداوسیما در این خصوص تشکیل و نتیجه را اعلام فرماید (سامدم، زونکن ۵۹۶، ج ۲، ۶۴).

کمیته تبلیغات و روابط عمومی در فروردین ماه ۱۳۶۷ با هدف مقابله با فعالیت‌های تبلیغاتی رژیم عراق علیه اسیرداری ایران تشکیل و موارد زیر در این راستا به تصویب رسید:

الف: مقابله جدی و گسترده با تبلیغات عراق بر روی سربازانش مبنی بر این که در صورت اسارت توسط نیروهای ایران شکنجه و اعدام می‌شوند و ارائه چهره واقعی و حقیقت رفتار رزمندگان اسلام با اسرای عراقی. در این رابطه، رسالت اصلی بر عهده صداوسیمای برون مرزی است که می‌بایست با تهیه برنامه‌های مختلف و متنوع از وضعیت اسرا در ایران، نیروهای ارتش عراق را به تسلیم شدن در برابر نیروهای ایرانی تشویق کند.

ب: خشی سازی تبلیغات جهانی رژیم عراق پیرامون وضعیت اسرا در ایران و انعکاس حقیقت رفتار مسئولان ایرانی با اسرای عراقی. برای تحقق این مسئله ستاد تبلیغات جنگ طی برنامه‌های منظم و زمانبندی شده گروه‌های مختلف مطبوعاتی و گزارشگران رادیو و تلویزیون کشورهای مختلف اروپایی، اسلامی و جهان‌سومی را به ایران دعوت می‌کند، تا در رابطه با جنگ و خصوصاً مسئله اسرا گزارش تهیه کنند. محورهای تهیه گزارش که مورد تصویب قرار گرفت:

- گفت‌وگو با اسرایی که در جریان بمباران شیمیایی حلبجه اسیر شدند؛
- گفت‌وگو با لژیون اعدام؛
- گفت‌وگو با اسرای مسن؛
- گفت‌وگو با خلبانان اسیر به‌ویژه آنها که در بمباران‌های شیمیایی نقش داشته‌اند؛
- گفت‌وگو با فرماندهان، افسران و درجه‌داران اسیر که طی عملیات‌های مختلف دستگیر شده‌اند؛
- بازدید از اردوگاه‌های اسرا به‌منظور تهیه گزارش از وضعیت بهداشتی، درمانی، فرهنگی اسرا و نحوه رفتار نیروهای ایرانی با آنها؛
- گفت‌وگو با مسئولان ایرانی اردوگاه‌ها؛
- طرح مسائلی مانند قطع حقوق اسرا توسط ارتش عراق و افزایش شمار خودکشی در نیروهای عراقی برای خبرنگاران خارجی (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۸).

در یک نمونه دیگر، به دنبال مصاحبه‌ای که مجله *کل العرب* با اسرای معلول، مجروح و بیمار آزاد شده از ایران انجام داده و گزارش سراسر دروغی که درباره وضعیت اسرای عراقی در ایران به چاپ رسانده بود، کمیته تبلیغات و روابط عمومی تشکیل جلسه داد و مصوبات زیر را تصویب کرد:

الف: ۵۰ تن از اسرای معلول همچون گذشته و به طور یک‌جانبه آزاد شوند.

ب: به هنگام آزادی اسرای عراقی یک مصاحبه رادیو تلویزیونی و مطبوعاتی با حضور رسانه‌های داخلی و خارجی توسط سرپرست کمیسیون اداره اسرای عراقی برگزار شود و طی آن مسائل زیر مطرح شود:

- تشریح انگیزه‌های انسانی جمهوری اسلامی از آزادسازی اسرای معلول، [مجروح و بیمار] عراقی؛
- بیان مخالفت و نارضایتی شدید جنایتکاران بعثی با این حرکت جمهوری اسلامی و کارشکنی‌هایی که در این مسیر انجام می‌دهند؛
- تشریح برنامه‌هایی که عراق برای جلوگیری از این حرکت انجام می‌دهد نظیر شکنجه اسرا، تحت فشار قرار دادن آنها برای انجام مصاحبه‌های دروغ، تأخیر در تحویل اسرای آزاده شده به خانواده‌ها، گرفتن تضمین‌های سخت از اسرا مبنی بر اینکه هرگونه اظهار مثبتی درباره رفتار ایرانیان با اسرا حتی برای خانواده‌هایشان خودداری کنند؛
- اسیر در مصاحبه‌ای که با حضور رسانه‌های داخلی و خارجی باشند درباره نقص عضو صحت کند تا از سوءاستفاده آتی عراق جلوگیری شود (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۵۸-۶۰).

بازتاب آزادسازی یک‌طرفه اسرا از سوی ایران، بازتاب مثبتی در افکار عمومی داشت. از سوی دیگر، کمیته تبلیغات، برخی اسرای عراقی را برای مداوا و افشاگری علیه تبلیغات فریبنده رژیم بعث به اروپا اعزام می‌کرد. اسرایی که به این منظور به اروپا اعزام می‌شدند با انجام مصاحبه با رسانه‌های خارجی رفتار انسانی جمهوری اسلامی ایران با اسرای عراقی را منعکس و درباره ماهیت رژیم عراق روشنگری می‌کردند (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۳۳-۳۴).

۶-۴- دعوت از نهادها و سازمان‌های بین‌المللی

گزارش‌های نهادها و سازمان‌های بین‌المللی چون سازمان ملل متحد و کمیته بین‌المللی صلیب

سرخ در افکار عمومی بسیار تأثیرگذار بود. کمیته تبلیغات و روابط عمومی وظیفه داشت از مسئولان سازمان‌های بین‌المللی مانند کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و هیئت‌های سازمان ملل و نیز محافل دانشگاهی و مذهبی برای بازدید از وضعیت اسرای عراقی دعوت به عمل آورد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۸). اثربخشی این بازدیدها بسیار نمایان بود. در یکی از موارد، بازدید هیئتی از سازمان ملل متحد از اردوگاه‌های ایران به‌ویژه اردوگاه گرگان باعث شد، گزارش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ که مغرضانه ایران را مسئول کشته شدن چند اسیر عراقی دانسته بود، توسط این هیئت رد شود (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۱، ۸۸). بازتاب اخبار مربوط به ملاقات اسرای عراقی با خانواده‌هایشان یکی دیگر از نقاط مثبت عملکرد کمیته تبلیغات و روابط عمومی بود. این اقدام انسان‌دوستانه فراتر از کنوانسیون‌های بین‌المللی بود و پیش از این در هیچ جنگ دیگری سابقه نداشت. اجرای این برنامه، زمانی در دستور کار مسئولان قرار گرفت که رژیم بعث عراق و ایادی او تبلیغات بسیار گسترده‌ای علیه رفتار ایرانیان با اسرای عراقی انجام می‌داد و قصد داشت جامعه جهانی را نیز با خود علیه ایران همراه کند و بتواند حمایت آنها را جلب کند. در سال ۱۳۶۰، در پی گسترش فعالیت‌های تبلیغاتی عراق، با توجه به موافقت کمیسیون اداره اسرای عراقی از والدین اسرای عراقی خواسته شد برای ملاقات با فرزندان خود به ایران بیایند تا طی ملاقات با آنها، اکاذیب و اراجیف صدام در مورد اعدام سربازان عراقی به اثبات برسد. از آنجاکه عراق مانع سفر خانواده‌های عراقی به ایران می‌شد، وزارت امور خارجه از این خانواده‌ها خواست به سفارتخانه‌های ایران در سایر کشورها مراجعه کنند، تا بدون مهر شدن گذرنامه‌ها، ترتیب آمدنشان به ایران داده شود. این اقدام با استقبال کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و سازمان ملل متحد همراه شد. از آن زمان، ایران به مناسبت‌های مختلف مثل هفته دفاع مقدس و بزرگداشت دهه فجر با همکاری کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و با دعوت از خبرنگاران خارجی، ترتیب ملاقات اسرای عراقی با خانواده‌ها را در مکان‌های عمومی و خصوصی می‌داد (خرمی، ۱۳۸۷: ج ۱/ ۱۰۴). کمیته تبلیغات و روابط عمومی وظیفه داشت اخبار مربوط به این مراسم را پوشش داخلی و خارجی دهد (سامدم، زونکن ۴۹۸، ج ۲، ۵۸-۶۰).

نتیجه‌گیری

همان‌طور که گفته شد، با آغاز جنگ تحمیلی، رژیم بعثی عراق با استفاده از تمام توان و با کمک دولت‌های غربی و عربی به تبلیغات گسترده‌ای علیه اسیرداری جمهوری اسلامی ایران دست زد. در این تبلیغات رژیم بعثی عراق با استفاده از حقه‌های سینمایی، فرافکنی از طریق سازمان ملل متحد و بزرگنمایی وقایع مربوط به شورش اسرای عراقی در اردوگاه‌ها تلاش می‌کرد به جامعه جهانی این‌گونه القاء کند که ایران با شکنجه و کشتار اسرای عراقی آنها را مجبور به تغییر مذهب، پناهندگی و جنگ علیه کشور دولت عراق کرده است. از آنجاکه شعاع و گرای این تبلیغات دروغین کمتر از پیمایش موشک‌های دشمن نبود، واکنش جمهوری اسلامی ایران، تشکیل کمیته‌ای با عنوان کمیته تبلیغات و روابط عمومی بود. وظیفه اصلی کمیته تبلیغات و روابط عمومی، مقابله با دستگاه تبلیغاتی رژیم بعث عراق و خنثی‌سازی تبلیغات فریبنده آنها بود. کمیته تبلیغات و روابط عمومی بر اساس وظایفی که برایش در نظر گرفته شده بود، می‌بایست ضمن مقابله با این تبلیغات سوء، حقیقت رفتار جمهوری اسلامی ایران با اسرا را به جهانیان نشان دهد. بر این اساس، میزگردها، مصاحبه‌های رادیویی و تلویزیونی با اسرای عراقی ترتیب و در رسانه‌های خبری داخلی و خارجی انعکاس می‌داد. دعوت از سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و نیز خبرگزاری‌های داخلی و خارجی برای بازدید از وضعیت اسکان، خوراک و پوشاک، بهداشت و درمان و آموزش و پرورش اسرای عراقی، انعکاس نمایشگاه‌های آثار هنری و صنایع دستی اسرای عراقی، برگزاری مسابقات ورزشی و قرآنی، ملاقات اسرا با خانواده‌هایشان، مصاحبه با اسرایی که رژیم عراق مدعی کشته‌شدن آنها بود و برگزاری میزگردهای با حضور اسرا به منظور افشاگری درباره پشت‌پرده‌های ارتش بعث عراق از جمله مهم‌ترین کارهایی بود که این کمیته در راستای مقابله با تبلیغات رژیم بعث عراق و تبیین رفتار انسانی و اسلامی اسیرداران ایرانی با اسرای عراقی در دوران دفاع مقدس انجام داد. درنهایت، این کمیته با نمایش حقایق حال و احوال اسرا، نشان داد که تبلیغات دشمن، یاه‌ای بیش نبوده و حتی رفتاری که با اسرای عراقی می‌شد، از منظر انسانی، والا، و از منظر دینی، برادرانه بوده است.

منابع

- اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما):
شماره‌های AR002351، AR002293، AR001115، JM۰۰۷۵۷۲، KE ۰۰۳۹۳۳، ET019079،
AR002359، ET004674، IA000025، KE015332، KE015332، KH087907،
۲۹۳/۱۳۰۰۰۶؛ ۲۹۳/۱۰۸۶۶۰
- اسناد سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدّس (سامدم):
زونکن ۴۹۸، جلد ۱، صفحات: ۳۴، ۳۸، ۴۸، ۸۰، ۸۸، ۹۰، ۱۱۲، ۱۲۸، ۱۳۴، ۱۳۶، ۱۴۶، ۱۷۳،
زونکن ۴۹۸، جلد ۲، صفحات: ۲، ۸، ۳۳، ۳۴، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۱۰۰
زونکن ۵۹۳، جلد ۷، صفحه ۱۱۰
زونکن ۵۹۶، جلد ۲، صفحه ۶۴
زونکن ۶۱۰، جلد ۱، صفحه ۶
زونکن ۶۱۱، جلد ۱، صفحه ۱۰۴
زونکن ۶۱۷، جلد ۱، صفحه ۵۲
زونکن ۶۱۸، جلد ۱، صفحات ۱۱-۱۲
- امانی‌زاده، علی‌اصغر. (۱۳۹۳). *بررسی وضعیت اسرای ایرانی در اردوگاه‌های عراق*، تهران: سروش.
- خرمی، محمدعلی. (۱۳۸۷). *جنگ ایران و عراق در اسناد سازمان ملل*، (۱۰ جلد)، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد دفاع مقدّس.
- رزاقی، احمد. (۱۳۷۰). *اهمیت و ضرورت تبلیغات*، تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
- کیا، علی‌اصغر؛ و سعیدی، رحمان. (۱۳۹۲). *مبانی ارتباط، تبلیغ و اقناع*، چاپ دوم، تهران: مؤسسه فرهنگی مطبوعاتی ایران، انتشارات ایران.
- نگاهبان، نسرين. (۱۳۹۷). *تاریخ شفاهی اسیرداری: میهمانان ناخوانده*، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدّس.
- نوروزی فرسنگی، احمد. (۱۳۸۵). *اسیرداری: اسیرداری خودی و دشمن در جنگ تحمیلی*، تهران: ایران سبز.

ناطق‌پور نوری، مهدی؛ و شاهقلیان قهفرخی، رضا. (۱۳۹۶). جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در نگرش اندیشمندان دفاعی و امنیتی، مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۲ (۲)، ۱۱۹ - ۱۵۳.
نوروزی، محمدتقی. (۱۳۸۵). فرهنگ دفاعی - امنیتی، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های مدیریت.
Bernays, Edward L (1928). Propaganda. Free pub, pdf version.